

Felsefe Kavramları Sözlüğü

”H” Harfi

1. Habitus: Pierre Bourdieu'nün sosyolojik felsefesinde, bireyin içine doğduğu sosyal sınıfın veya çevrenin etkisiyle farkında olmadan edindiği kalıcı davranış, düşünce ve algı kalıpları.

2. Hafıza (Bellek): Geçmişte edinilen bilgi, deneyim ve izlenimleri zihinde saklama, koruma ve gerektiğinde bilince geri çağırma yetisi.

3. Hak (Right): Hukuk, ahlak veya din kuralları tarafından bireylere tanınan, korunması gereken meşru yetki, özgürlük ve menfaat.

4. Hakikat (Truth): Bir yargının, düşüncenin veya önermenin dış dünyadaki nesnel gerçeklikle (olgularla) veya mantıksal kurullarla tam bir uygunluk içinde olması durumu.

5. Hakikat Çifte Teorisi (Double Truth): Orta Çağ felsefesinde (özellikle İbn Rüşd ekolünde), dinin hakikati ile felsefenin/akıl hakikatinin birbirinden farklı iki ayrı doğru alanı oluşturabileceğini savunan görüş.

6. Hakikat Rejimi: Michel Foucault'ya göre her toplumun kendi döneminde neyin "doğru" neyin "yanlış" olduğunu belirlediği, iktidar tarafından desteklenen kurumsal mekanizmalar ve söylemler bütünü.

7. Hakikatin Pragmatik Kuramı: Bir fikrin veya önermenin sadece işe yaradığı, pratik yaşamda fayda sağladığı ve sorun çözdüğü sürece "doğru" kabul edilmesi gerektiğini savunan görüş.

8. Hakikatin Tutarlılık Kuramı: Bir önermenin doğruluğunun, dış dünyayla uyumundan ziyade, sistemdeki diğer kabul edilmiş önermelerle çelişmemesine (tutarlı olmasına) bağlı olduğunu savunan teori.

9. Hakikatin Uygunluk Kuramı: Klasik doğruluk anlayışı; bir cümlenin veya düşüncenin, sadece dış dünyada var olan somut gerçekliğe birebir tekabül ediyorsa doğru olacağını savunan öğretisi.

10. Hakkaniyet (Equity): Hukukun katı ve genel kurallarını uygularken, adaleti zedelememek adına her özel durumun kendi şartları

inde vicdani olarak değerlendirilmesi.

11. Haklı Savaş Kuramı (Just War): Bir devletin savaşa girmesinin ahlaken ve hukuken meşru olabilmesi için belirli şartları (haklı neden, son çare, orantılılık) sağlaması gerektiğini savunan siyaset felsefesi doktrini.

12. Haklaştırma (Gereçlendirme): Epistemolojide bir inancın veya bilginin doğru kabul edilebilmesi için mantıksal, deneysel veya felsefi kanıtlarla sağlam bir temele oturtulması işlemi.

13. Haksızlık (Adaletsizlik): Bireyin veya toplumun sahip olması gereken haklardan mahrum bırakılması; eşitlik ve liyakat ilkelere ihlal edilmesi.

14. Hâl (Durum): Bir varlığın içinde bulunduğu anlık, geçici bedensel veya psikolojik durum; tasavvufta ise kalbe aniden gelen ve insanın iradesi dışında oluşan manevi his.

15. Halk (Public/People): Aynı coğrafyada yaşayan, kültürel, tarihsel veya siyasal bağlarla birleşmiş, devlet otoritesinin meşruiyet kaynağını oluşturan insan topluluğu.

16. Halk Egemenliği: Siyasi otoritenin, yasa yapma ve yönetme gücünün kralda, asillerde veya ruhban sınıfında değil, doğrudan veya temsilciler aracılığıyla bütün vatandaşlarda (halkta) olması ilkesi.

17. Halüsinasyon (Sanrı): Dış dünyada gerçek bir nesne veya uyarıcı olmadığı hâlde zihnin bunu algıladığını sanması durumu; Descartes'in şüphecilik argümanlarının temellerinden biri.

18. Hamaset: Hakikati veya mantıksal argümanları değil; cesaret, kahramanlık ve milli duyguları kışkırtan, genellikle akılcı temeli zayıf abartılı retorik (söz söyleme sanatı).

19. Hareket (Devinim/Motion): Evrendeki nesnelere zaman ve uzay içinde yer, yön veya nitelik değiştirmesi süreci.

20. Hareket Ettirici Neden (Mover): Aristot-

teles'in dört nedeninden biri olan (Causa Efficiens); bir şeyde değişimi başlatan, hareketi eyleme dönüştüren etken güç.

21. Harika (Mucize): David Hume felsefesinde, doğa yasalarının doğaüstü bir güç veya ilahi bir müdahale ile geçici olarak askıya alınması veya ihlal edilmesi durumu.

22. Harmoni (Uyum): Evrendeki farklı unsurların, zıtlıkların veya parçaların birleşerek estetik, mantıksal ve ahlaki bir bütünlük oluşturması; Pythagorasçuların temel ilkesi.

23. Haslet (Erdem/Huy): Bireyin karakterine yerleşmiş, onu ahlaki olarak iyi veya kötü davranışlara yönelten doğal veya sonradan kazanılmış manevi özellik.

24. Hastalık: Nietzsche ve Foucault felsefesinde yalnızca biyolojik bir çöküş değil; modern toplumun normlarını bozan, kültürel yozlaşmanın habercisi olan veya iktidarın normalleştirmeye çalıştığı sapma durumu.

25. Hata (Yanlış): İnsan aklının, algılarının veya mantık yürütmesinin gerçeğe uymayan, kusurlu veya çelişkili sonuçlar üretmesi.

26. Hata Kuramı (Error Theory): J.L. Mackie'nin savunduğu; dış dünyada nesnel hiçbir ahlaki değer bulunmadığını, dolayısıyla kurduğumuz tüm ahlaki yargıların (X iyidir gibi) aslında sistematik bir "hata" olduğunu öne süren meta-etik görüş.

27. Hatırlama (Anamnesis): Platon'un bilgi felsefesinde öğrenmenin aslında yeni bir şey edinmek değil, ruhun doğmadan önce İdealar evreninde gördüğü doğruları bu dünyada tekrar "hatırlaması" olduğu ilkesi.

28. Havf (Korku): İslam felsefesi ve tasavvufta, Tanrı'nın büyüklüğü, adaleti ve mutlak gücü (Celal) karşısında duyulan derin, saygı dolu ürperti ve manevi endişe.

29. Hayal (İmge): İnsanın zihninde dış dünyadan aldığı duyusal verileri, o nesnelere ortada yokken bile canlandırabilmesi veya yeni formlarda birleştirmesiyle oluşan zihinsel tablo.

30. Hayal Gücü (İmgelem): İnsanın var olmayan dünyalar, sanat eserleri veya felsefi varsayımlar yaratabilmesini sağlayan yaratıcı zihinsel yetisi.

31. Hayal Kırıklığı: Varoluşçu felsefede, insanın evrenden beklediği rasyonel anlama kar-

şılık, dünyanın sessizliği ve absürdlüğü (anlamsızlığı) karşısında hissettiği temel bunaltı hissi.

32. Hayat (Yaşam): Doğumla ölüm arasında geçen, bilincin deneyim kazandığı, organizmanın özdevinimli olduğu bedensel, ruhsal ve varoluşsal süre.

33. Hayat Felsefesi (Lebensphilosophie): 19. ve 20. yy'da akli ve mantığı merkeze alan sistemlere karşı, yaşamın kendisini, sezgiyi, içgüdüyü ve sürekli yaratıcı akışı merkeze koyan felsefi akım (Örn: Dilthey, Bergson).

34. Hayati Atılım (Élan Vital): Henri Bergson'un evrim kuramında mekanik determinizme karşı öne sürdüğü, yaşamı sürekli yeni formlar yaratmaya iten durdurulamaz yaratıcı güç/enerji.

35. Hayatiyetçilik (Vitalizm): Canlı varlıkların yalnızca fiziko-kimyasal süreçlerle açıklanamayacağını, onları cansız maddeden ayrıran özel, gizemli bir "yaşam ilkesi" barındırdıklarını savunan öğretisi.

36. Hayatın Anlamı: İnsanın dünyada neden var olduğu, nihai amacının ne olduğu ve eylemlerinin kozmik bir değere sahip olup olmadığı üzerine sorulan en temel varoluşsal soru.

37. Hayret (Thaumazein): Platon ve Aristoteles'e göre felsefenin doğuşuna kaynaklık eden ilk his; insanın alışılmış olanın dışına çıkarak evrenin ve varoluşun gizemi karşısında şaşkınlığa düşmesi.

38. Hayvan Etiği: İnsanın diğer duyarlı canlılara karşı ahlaki sorumluluklarının neler olduğunu, onların acı çekme kapasitelerini göz önüne alarak inceleyen uygulamalı etik alanı.

39. Hayvan Hakları: İnsan dışındaki canlıların da sadece insanlara fayda sağladıkları için değil, kendi içsel değerleri olduğu için yaşama, eziyet görmeme ve özgür olma haklarına sahip olduğunu savunan yaklaşım.

40. Haz (Pleasure): Bir arzunun, bedensel veya zihinsel bir isteğin tatmin edilmesi sonucunda duyulan hoşnutluk, sevinç ve tatmin hissi.

41. Haz İlkesi (Pleasure Principle): Psikanalizde (Freud) insan psikolojisinin en ilkel dürtüsü; acıdan kaçınarak anında doyuma ve hazza ulaşma eğilimi.

42. Hazcılık (Hedonizm): Epiküros ve Aristippos gibi filozofların savunduğu; insan eylemlerinin tek doğru amacının haz elde etmek ve acıdan kaçınmak olduğunu ileri süren etik teori.

43. Hazzın Paradoksu: Etik felsefesinde, doğrudan hazzı amaç edinerek yaşamının çoğunlukla haza ulaşmayı zorlaştırdığını, hazzın aslında başka anlamlı amaçların peşinden koşarken yan ürün olarak geldiğini ifade eden mantıksal çelişki.

44. Hedef (Gaye/Telos): İnsanın veya varlığın eylemlerini bilinçli veya bilinçsiz olarak yönlendirdiği, ulaşmak istediği nihai sonuç.

45. Hedonik Kalkülüs: Faydacı filozof Jeremy Bentham'ın bir eylemin ahlaki değerini ölçmek için önerdiği; hazzın şiddetini, süresini, kesinliğini ve yakınlığını hesaplama yöntemi.

46. Hedonizm (Hazcılık): En yüksek ahlaki iyinin yalnızca haz almak olduğunu savunan antik ve modern ahlak öğretisi.

47. Hegel Diyalektiği: Tarihin ve Mutlak Ruh'un (Geist) tez (olumlama), antitez (olumsuzlama) ve sentez (olumsuzlamanın olumsuzlanması) şeklindeki üçlü bir çelişki/çatışma yöntemiyle ilerlediği düşüncesi.

48. Hegelcilik: 19. yüzyılda Hegel'in Mutlak İdealizm ve diyalektik sistemini takip eden; gerçek olanın akılsal, akılsal olanın gerçek olduğunu savunan geniş çaplı felsefe okulu.

49. Hegemonya: Antonio Gramsci'nin Marksist felsefesinde, egemen sınıfın toplumu sadece zor (askeri/polis) gücüyle değil, kültür, medya ve ideoloji yoluyla "rıza üreterek" kendi fikirlerine ikna edip yönetmesi.

50. Heideggercilik: Varlığın anlamını (Ontoloji) "orada-olan" (Dasein) insanın zaman, hiçlik ve ölümlü olan varoluşsal ilişkisi üzerinden okuyan ve modern teknolojiyi eleştiren 20. yüzyıl felsefi tavrı.

51. Helenistik Felsefe: Büyük İskender'in fetihleriyle başlayıp Roma'nın yükselişine kadar süren; Stoacılık, Epikürosçuluk ve Kuşkuçuluk gibi, toplumdan ziyade bireyin ruhsal kurtuluşuna (Ataraksia) odaklanan felsefe dönemi.

52. Helezonik Tarih (Sarmal Tarih): Tarihin ne tamamen düz bir çizgide ilerlediğini ne

de hep aynı yere döndüğünü; geçmişin tekrar ederek ama her seferinde daha üst bir seviyeye sıçrayarak sarmal bir şekilde ilerlediğini savunan görüş (Vico, Hegel).

53. Herakleitosçuluk: "Aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" sözüyle bilinen; evrende kalıcı hiçbir varlığın olmadığını, her şeyin sürekli bir akış, oluş ve zıtların savaşı içinde değiştiğini savunan felsefe.

54. Hermeneutik (Yorumsamacılık): Başlangıçta kutsal metinleri, sonraları ise genel olarak her türlü metni, tarihi, sanat eserini ve insan eylemini "anlama" ve yorumlama yöntemlerini araştıran felsefi disiplin.

55. Hermeneutik Döngü: Bir metnin parçasını anlamadan bütünü kavrayamayacağımızı, bütünü kavramadan da parçalarını anlayamayacağımızı ifade eden felsefi yorumlama ilkesi.

56. Hermetizm: Antik Çağ'da Hermes Trismegistus'a atfedilen metinlere dayanan, simya, astroloji ve teozofi unsurları içeren gizemci/ezoterik felsefi gelenek.

57. Heterojen (Ayrışık/Çoktürlü): Aynı yapıda, özellikte veya doğada olmayan; farklı niteliklere sahip unsurların veya kültürlerin bir arada bulunma durumu (Homojenin zıttı).

58. Heteronomi (Dışarıdan Belirlenim): Kant ahlakında insanın kendi aklının koyduğu evrensel yasalara (Otonomi) göre değil; toplum, devlet, din veya kendi tutkuları gibi dışsal kurallara itaat ederek eylemesi durumu.

59. Heterotopya: Michel Foucault'ya göre toplumun genel kurallarının ve mekânsal işleyişinin dışında kalan, farklı normların geçerli olduğu izole mekânlar (Hapishaneler, tımarhaneler, mezarlıklar, gemiler).

60. Heuristik (Buluşsal): Bilimsel araştırmalarda veya felsefi mantıkta, kesinliği garanti olmamakla birlikte çözüme ulaşmayı kolaylaştıran, pratik keşif ve problem çözme yöntemi.

61. Heves (Geçici Arzu): Akli bir değerlendirmeden geçmemiş, aniden ortaya çıkan ve sürekliliği olmayan irrasyonel kısa süreli istek.

62. Heyecan (Emosyon): Korku, sevgi, öfke gibi, insan zihninde ve bedeninde ani ve güçlü

fizyolojik/psikolojik deęişiklikler yaratan his durumu.

63. Heyula (Hyle/Materia Prima): Aristoteles felsefesinde henüz hiçbir form (şekil) almamış olan, kendi başına bir gerçekliği bulunmayan "ilk madde".

64. Hiç (Non-being): Var olmayan, mekân veya zaman içinde herhangi bir yer kaplamayan, varlığın ve oluşun mutlak karşıtı durum.

65. Hiçleme (Nihilation): Jean-Paul Sartre felsefesinde insan bilincinin (kendisi-için-varlık) dünyaya bir anlam atfederken, "ne olmadığını" seçerek kendini nesnelere koparma ve özgülleşme süreci.

66. Hiçlik (Nothingness): Varlığın mutlak yokluğu; varoluşçulukta insanın içine fırlatıldığı evrenin köksüzlüğü veya kendi özünü yaratmadan önceki boşluk durumu.

67. Hikâye (Anlatı/Narrative): Postmodern felsefede ve Lyotard'da; bilimi, tarihi ve ahlaki temellendirmeye çalışan aydınlanma, Marksizm veya din gibi büyük sistemlerin inandırıcılığını yitirmiş büyük kurguları (Üst-anlatı).

68. Hikmet (Bilgelik/Sophia): Yalnızca çok şey bilmek değil, evrenin sırrını kavramış olmak, doğruyu yanlıştan ayırt edebilmek ve bu yüksek bilgiyi ahlaklı bir yaşam sürerek eyleme dönüştürme erdemi.

69. Hile (Aldatma/Deception): Ahlak felsefesinde kendi çıkarı uğruna başkalarının gerçeği algılama hakkını kasıtlı olarak saptırma ve yanıltma eylemi.

70. Hilemorfizm (Madde-Form Öğretisi): Aristoteles'in, evrendeki her somut varlığın ayrılmaz bir şekilde şekilsiz "madde" (hyle) ile ona özelliklerini veren "form"dan (morphe) oluştuğunu savunan ontolojik teorisi.

71. Hilozoizm (Canlı Maddecilik): Doğadaki bütün nesnelere, bitkilerin ve maddi unsurların aslında içsel bir canlılığa, ruha ve bilince sahip olduğunu savunan İlk Çağ (Örn: Thales) felsefi görüşü.

72. Hint Felsefesi: Veda metinlerinden ve Upanişadlardan beslenen; Budizm, Hinduizm ve Caynizm gibi sistemlerle reenkarnasyon, karma ve ruhsal aydınlanma (Mokşa/Nirvana) üzerine odaklanan köklü doğu bilgeliği.

73. Hipotez (Varsayım): Gözlemlenen olay-

ları açıklamak amacıyla akıl yürütülerek kurulan, ancak henüz deneyle kanıtlanmadığı için geçici olarak doğru kabul edilen bilimsel önerme.

74. Hipotetik (Varsayımsal): Gerçekte olup olmadığına veya doğruluğuna kesin olarak hükmedilmeyen, yalnızca mantıksal bir sonuç çıkarmak için şartlı olarak "öyle olduğu varsayılan".

75. Hipotetik Buyruk (Koşullu Buyruk): Kant ahlakında, evrensel ve zorunlu olmayan; eylemi yalnızca belirli bir amaca veya çıkara ulaşmak için araç olarak gören buyruk tipi ("Zengin olmak istiyorsan çok çalış" gibi).

76. His (Duygu): Beş duyu organıyla algılamanın ötesinde, iç dünyamızda uyanan sezgisel, ahlaki veya estetik duyarlılık durumu.

77. Hissiyat (Duygulanımlar): Spinoza'da beden ve zihnin dış etkilerle karşılaşması sonucunda ortaya çıkan, insanın eyleme gücünü artıran (neşe) veya azaltan (keder) ruhsal durumlar.

78. Historisizm (Tarihselcilik): Herhangi bir felsefi fikrin, ahlaki değerin veya toplumsal yapının evrensel olmadığını; sadece üretildiği dönemin tarihsel şartları içinde açıklanabileceğini savunan görüş.

79. Hitabet (Belagat/Retorik): Dinleyicileri belirli bir fikre ikna etmek amacıyla dili, ses tonunu ve argümanları sanatlı, etkili ve çokkulu bir biçimde kullanma yetisi.

80. Holizm (Bütüncülük): Bir felsefi, biyolojik veya toplumsal sistemin; kendisini oluşturan parçalara bölünerek anlaşılamayacağını, "bütünün, parçaların toplamından her zaman daha büyük ve farklı" olduğunu savunan yöntem.

81. Homojen (Türdeş/Tekdüze): Farklılık barındırmayan, her tarafı aynı nitelikleri taşıyan; sosyolojide farklı kültürlerin eritilerek tek bir yapıya dönüştürülmesi durumu.

82. Homo Economicus (Ekonomik İnsan): İnsanın yalnızca kendi bencil çıkarlarını maksimize etmeye odaklanan, daima rasyonel ve kâr odaklı kararlar alan bir varlık olduğunu varsayan ekonomi/felsefe modeli.

83. Homo Faber (Alet Yapan İnsan): İnsanı diğer hayvanlardan ayıran en temel özelliğinin aklından ziyade, çevresini değiştirecek

aletler yapabilme ve üretme kapasitesi olduğunu savunan kavram.

84. Homo Ludens (Oynayan İnsan): İnsan kültürünün, felsefesinin, sanatının ve yasalarının kökeninde hayatta kalma dürtüsünün değil, "oyun oynama" içgüdüsünün yattığını belirten Huizinga'nın kavramı.

85. Homo Sapiens (Düşünen İnsan): İnsanın evrendeki yerini akıl yürütme, dil kullanma ve felsefe yapma gibi üstün bilişsel özellikleriyle tanımlayan antropolojik terim.

86. Homosantrizm (İnsan Merkezilik): Tüm evrenin insan için yaratıldığını, diğer canlıların ve doğanın yalnızca insana hizmet ettiği ölçüde bir değere sahip olduğunu savunan eleştiriye açık görüş.

87. Hoşgörü (Tolerans): Bir toplumda bireylerin, kendilerinininkine tamamen zıt olan dini inançlara, ahlaki görüşlere veya yaşantılara tahammül edip onların var olma hakkına rıza göstermesi (Locke'un temel ilkesi).

88. Hristiyan Felsefesi: Orta Çağ boyunca Avrupa'da egemen olan; Augustinus ve Thomas Aquinas gibi düşünürlerin Antik Yunan felsefesini (Platon, Aristoteles) Hristiyan inancıyla sentezleyerek oluşturduğu teolojik sistem.

89. Hudüs (Sonradan Var Olma): İslam felsefesi ve kelamında, evrenin öncesiz (kadim) olmadığını, zaman içinde belirli bir başlangıcı olduğunu ifade eden yaratılış kavramı.

90. Hudüs Delili: Evrendeki her şeyin bir başlangıcı ve sonradan var olma durumu (hudüs) olduğuna göre, evreni var eden öncesiz ve zorunlu bir yaratıcının (Tanrı'nın) var olması gerektiğini savunan teolojik argüman.

91. Hukuk Felsefesi: Adalet nedir, yasaların meşruiyet kaynağı nedir, cezanın amacı ne olmalıdır gibi soruları irdeleyen, yazılı yasaların ötesindeki evrensel hukuk kuramlarını inceleyen disiplin.

92. Hulul (Enkarnasyon): Din felsefesinde

Tanrı'nın veya ruhani bir varlığın kendi aşkınlığından sıyrılarak bir insan bedeni (Örn: İsa) veya maddi bir nesne içine girmesi, cisimleşmesi.

93. Hümanizm (İnsancılık): Rönesans ile başlayan; doğaüstü güçler veya dogmalar yerine insanın aklını, değerini, onurunu ve potansiyelini evrenin merkezine koyan felsefi ve sanatsal yönelim.

94. Hurafeler (Batıl İnançlar): İnsanların korkularından veya bilgisizliklerinden kaynaklanan; akla, mantıksal nedenselliğe ve bilime aykırı, yersiz ve kanıtsız mistik inançlar.

95. Husserl Fenomenolojisi: Felsefeyi kesin bir bilim hâline getirmek amacıyla kurulan; şeylerin doğasına ulaşmak için tüm önyargıları paranteze alarak (epokhe), bilince doğrudan verilen "saf özleri" betimleme yöntemi.

96. Huy (Mizaç/Karakter): İnsanın doğuştan getirdiği biyolojik eğilimleri ile çevre ve alışkanlıklarla kazandığı, onu belirli eylemlere yönelten nispeten kalıcı ruhsal ve davranışsal özellikleri.

97. Huzur (Ataraksia): Epikürosçu, Stoacı ve varoluşçu arayışların ortak teması; bireyin ölüm, kaygı, dışsal olaylar veya tutkular karşısında ruhsal dengesini sarsılmadan koruyabildiği derin sessizlik.

98. Hüküm (Yargı): Mantıkta en az iki kavram (özne ve yüklem) arasında "dır/değildir" bağıyla kurulan, bir durumu onaylayan veya inkâr eden, doğru ya da yanlış değer alabilen zihinsel ifade.

99. Hürriyet (Özgürlük): İnsanın düşüncelerini ve ahlaki eylemlerini dışsal bir baskı, sansür veya determinist bir zorunluluk altında kalmadan yalnızca kendi akli seçimiyle belirleyebilme durumu.

100. Hüviyet (Kimlik): Bir nesnenin veya kişinin zaman içindeki değişimlerine rağmen kendi kendisi kalmaya devam ettiği değişmez özü; bireyin kim olduğunu tanımlayan temel gerçekliği.